

1788-1869

G. Asachi

GHEORGHE ASACHI

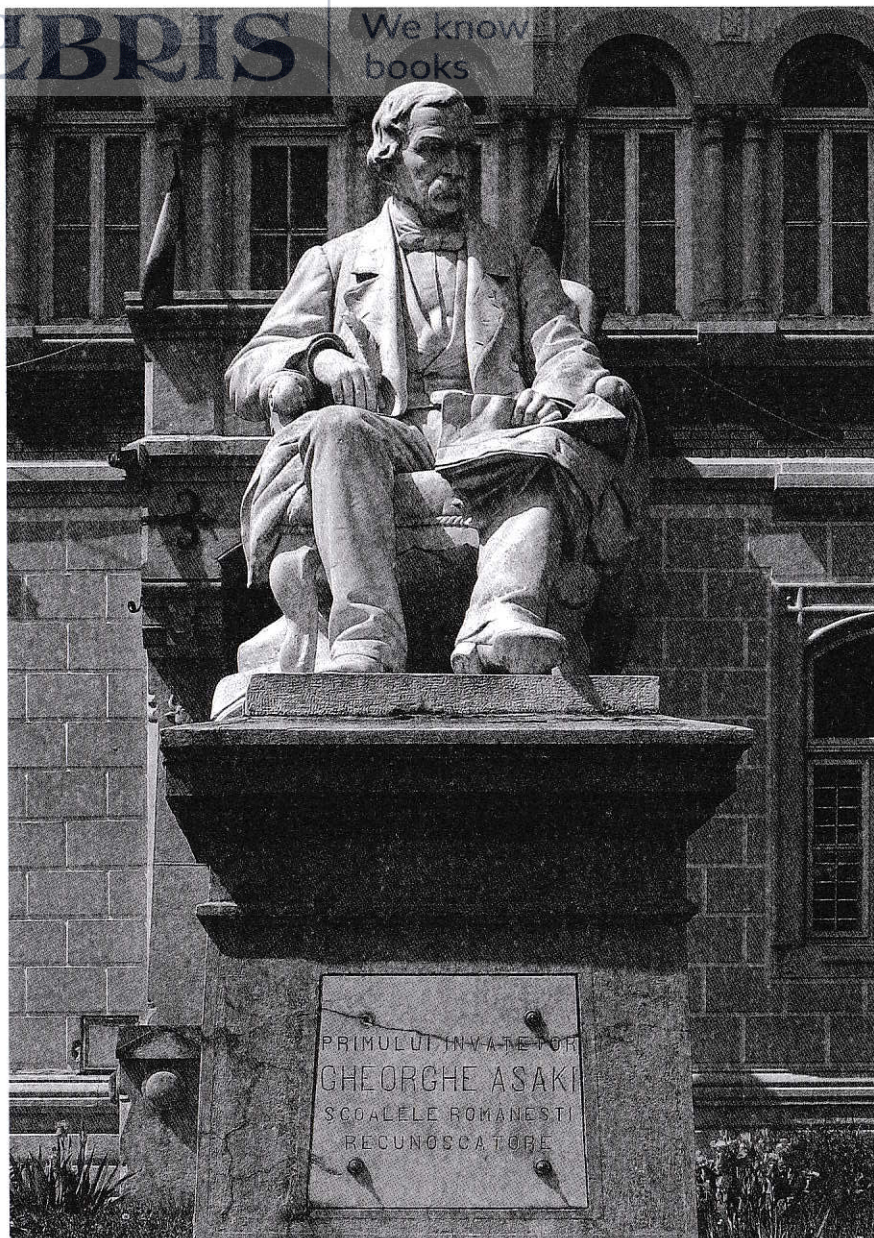
OPERE

Ediție în două volume

2

PROZĂ. TEATRU

Studiu introductiv de Bogdan CREȚU

Statuia de marmură albă de Carrara a lui Gheorghe Asachi din fața Școlii Primare „Gheorghe Asachi” de pe bulevardul Ștefan cel Mare din Iași, realizată de sculptorul Ion Georgescu. Fotografie de Cezar Suceveanu. Cu ocazia dezvelirii statuii în 1890, osemintele scriitorului și ale soției sale au fost aduse de la Biserica „Sfinții 40 de Mucenici” și așezate, într-o casetă metalică, la baza soclului acestui monument.

CUPRINS

PROZĂ

NUVELE ISTORICE

Dragoș	6
Alesandru cel Bun	29
Svidrighelo	36
Elena Moldovei	44
Valea Albă	62
Bogdan Voievod	90
Petru Rareș	110
Mazepa în Moldova	168
Ruxanda Doamna	182
Mihai Viteazul	198
Ziua din urmă a municipiului Iașenilor (Iassiorum)	212
Lopușna	232

ALTE SCRIERI ÎN PROZĂ

Ținterimea de la Roma	241
Un portariu	243
Iubirea de patrie	247
Scrisoarea unui sihastru din munții Carpați asupra simțirilor la începutul Anului Nou	249
Sâmbăta moșilor	250
Anul Nou 1838	251
Noaptea Anului Nou	255

Fericirea unui trai retras (tras deoparte)	257
Omul literat	258
Meditația unui bătrân poet	259
Meditație pentru ziua Anului Nou	260
Dorința folosului obștesc	261
Anotimpurile vieții omenești	265
Datine naționale	270
Anul Nou	271
Meditație la Anul Nou	272
Stima poporului nostru	273

PREFEȚE

[la culegerile de scrieri istorice]

Préface [la <i>Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie</i> , Iași, 1859]	275
Prefață [la <i>Nuvele istorice a României</i> , Iași, 1867]	276

TEATRU

SCRIERI DRAMATICE

Mirtil și Hloe	278
Piatra Teiului	287
Petru Rareș	291
Înturnarea plăieșului din Anglia	313
Țigani	323
Voichița de Românie	340

PREFEȚE

[la scrierile dramatice publicate]

Înainte-cuvânt [la „Lapeirus”, Iași, 1837]	353
Înainte-cuvântare [la „Norma”, Iași, 1838]	354
Înainte-cuvânt [la „Pedagogul”, Iași, 1839]	355

Procurvântare [la „Mirtil și Hloe”, Iași, 1850]	355
Prefață [la „Petru Rareș”, partea I, Iași, 1853]	356
Prefață [la „Țigani”, Iași, 1856]	357

NOTE ȘI COMENTARII	358
--------------------------	-----

ICONOGRAFIE	367
-------------------	-----

NUVELE ISTORICE

DRAGOȘ

Restatornicitoriul domniei românilor în Dacia Transalpină,
numită după aceea Moldova, în anul 1352.

Et pius est patriae facta referre opus.
Cuvios lucru este a aminti faptele patriei.
OVID., *Tristium*

ÎNTRUDUCERE ISTORICĂ

Toale națiunile, ca și familiile, ambiționează a da începutului lor un uric strălucit și minunat, învălit deseori în negura mitologiei sau a alegoriei. Nu numai popoarele Asiei, ce încă grecii și romanii ni-au dat asemenea exemple. Dupre istorie, Tezeus, eroul Atinei, au întemeiet puterea patriei sale prin lupta cu un taur numit *Mino-Taur*; gemenii Romulus și Remus, de la carii derează începutul și numele Romei, s-au alăptat de o lupoaie. De asemenea, tradițiunea și manuscrisele noastre datează întemeierea statului moldoromân de la uciderea bourului sălbatic de Dragoș-Vodă. Deci, precum istorienii moderni dau acelor două uricuri de mai sus o esplanare mai naturală, și noi vom cerca a da evenimentului prin care Dragoș au restatornicit domnia românilor în astă țară o esplanare mai adevăro-asemănată, neputându-să da crezare tradițiunei că Dragoș au ieșit numai la vânătoare cu câteva mii de juni din munții Maramorușului pân-în mezul Moldovei, în depărtare de vro 100 mile. Pe acest temei, în formă de novelă, vom reproduce, după altă tradițiune, acest eveniment important, de la care derează restatornicirea și existența statului moldoromân de o *miază-mie de ani*¹.

¹ Istoriografii pamânteni și acii străini diferează în data acestui eveniment. Vornicul Ureche și Miron logofătul îl pun la 1326, străinii la 1359. Noi ni-am ținut deodată de hronologia publicată în zilele mitropolitului Iacob (*Ch. A.*).

Capul I

ROMIDAVA

După căderea domniei și a puterii romanilor în Dacia, astă țară fu pe rând cutrierată și ocupată de multe popoare venite unile de la nordul, altele de la răsăritul Europei și al Asiei. Dar, deși dregătorii publici ai Romei și legioanele, neputând sta în contra preputerii, trecură parte în Dacia Aureliană peste Dunăre, parte în Italia, totuși nu puțini coloni și cetățeni romani rămaseră locuind prin cetăți și șesuri, când partea cea mai însemnată dintr-înșii se așeză între munții Carpați, unde, apărați de neștrăbătuta lor pozițiune, păstrau sub propriii lor domni naționalitatea, atârând uneori de străinii mai puternici decât dânșii și unindu-să alte dăți cu rivalii acestora, spre a combate pe asupritorii comuni și a păstra până în zilele noastre dreptul peste vechea lor patrie.

De asemenea, se tâmplă la 1351, când românii, în unire cu ungurii și cu cavalerii cruceri¹, au învins oardele tatarie între munții Carpatului, unde fu ucis și Atlamos, șeful lor. Astă învictorie au fost așa de sunătoare și decisivă, că cea mai mare parte de tatarie s-au retras din șesurile Daciei Transalpine² în părțile Mării Azove, de unde venisără, rămâind numai în Cumania Mică³ o oardă, sub comanda unui emir numit Haroboe⁴, om crud și monstruos, carile rezeduē în cetatea Romidava⁵.

¹ *Cavaleri*. Acești cavaleri, compuși din cete de italieni, francezi, germani și englezi, se cheamă *ioaniți* sau *cavaleri de Malta*, a cărora tagmă s-au înființat încă la 1048 pentru apărarea perigrinilor (hagii) ce călătoreau la Palestina. O ceată de acești cavaleri, compusă de germani, s-au fost îndrumat prin Ungaria, unde, întâmpinând împedicare de a călători înainte, au rămas întrebuințată de regii Ungariei pentru combaterea și stărpirea păgânilor în Dacia. De la aceștia se trage și înființarea cetății German sau Neamțu pe la 1220. Ordinul de cavaleri maltezi există astăzi încă, însă sub altă formă (*Gh. A.*).

² *Dacia Transalpină* se numea țara între munții Carpați și Tiras (Nistru), ce apoi fu numită Moldova. Transalpina vrea să zică: dincolo de Alpii Carpați. Romanii i-au dat acest nume în privirea poziției Italiei, noi însă, carii locuim dincoace de Alpi, s-ar cuveni să o numim Cisalpina (dincoace de Alpi) (*Gh. A.*).

³ Între popoarele asiene ce impresurau pe rând astă țară erau și *cumanii*. Pe acii din Asia i-au stărpit la 1222 Cinghis-Han. Cumanii ce erau așezați dincoace de Carpați, spăimântați, cerură de la unguri a să boteza. Episcopul Robert de la Gran, de nație german, au cerut de la papa a nu face parte la expedițiunea crucierilor în Palestina, având el nevoie a creștina pe cumani, care lucrare o și întreprinse prin monahi dominicani, dintre carii Teodorit se numi episcop de Cumania. Acest popor era concentrat mai cu samă în partea unde azi este politia Neamțu, care, ca și cetățuia, se denumi dupre misionarii urzitorii ei. Cumanii, sub nume de *mocani* catolici, și astăzi încă locuiesc în politia Neamțu, în număr peste 400 familii (*Gh. A.*).

⁴ *Haroboe* în limba hună sau besă (besarabiană) însemnă păzitor de margine (*Gh. A.*).

⁵ *Romidava*, de slavi numită Smerodava, cetate antică a căria urme se văd aproape de Roman,

Dupre exemplul acelor romani, carii sub conducerea lui Negru-Vodă, mai înainte, retrăcuseră din munți în șesurile Argeșului, unde înfloreau domnia lor, românii din Maramureș, asupriți de unguri și de ruteni, atât în privirea politică cum și în cea religioasă, s-au văzut nevoiți a recerca șesurile cele mănoase, care amu în cea mai mare parte de barbari se eliberasă.

Asupra acestor romani domnea, din dinastia Dragoșizilor, principele lor *Dragoș*, carele plănuiase reînțoararea în țară. Mai înainte de a realiza strămutarea sa cu o parte a poporului, au căutat a să alea cu *Susman*, domnul româno-bulgar din Mizia, și spre încheierea acestei legături politice, *Bogdan*, fiul lui *Dragoș*, s-au logodit, cu *Branda*, fiica lui *Susman*, încât la anul 1352, *Caliman*, fratele acestuia, s-au însărcinat a conduce pe *Branda* la Maramureș către mirile ei. După o pregătire convenită pentru asemenea călătorie îndelungată, principesa *Branda*, cu unchiul ei și cu un cortaj strălucit, s-au imbarcat pe Dunăre, spre a ajunge în un port al României, de unde avea să înainteze călătoria la Maramureș. Un zefir lin, ce la început abia umfla vântrelele vasului, peste zi s-au prefăcut în o fortună înfricoșată; ceriul și pământul se coperiră de întuneric, puterea undelor rumpsă cârma, de care fiind vasul lipsit, fu nevoit a urma cursului celui repede al apelor întăritate. Cine poate descrie pozițiunea periculoasă și starea cea amară în care se afla *Branda*, îngrijirea lui *Caliman* și disperarea marinarilor, carii nu aveau nici un mijloc de ajutori? A doua zi către seară, alinându-se fortuna, vasul fu împins la mal, aproape de gura Siretului. Vasfrânșii, cuprinși de spaimă și de ostineală, se retraseră către un tufar apropiat, unde, în genunchi mulțămeară lui Dumnezeu de a scăpării și, spre a nu da prepus în acele locuri ce li erau necunoscute, *Branda* și *Caliman* își schimbă ră veșmintele în alte ordinare, când deodată se văzură atacați de o bandă de pirați bărlădeni¹. Bravura extraordinară a lui *Caliman* și a custodiilor, carii, deși erau oboșiți, făceau vrednice de mirare opintele întru apărarea fiicei domnitorului lor, însă n-au putut scăpa pe *Branda*, care n-avea altă armă decât lacrimi

lângă Ghidinți, dincoace de Siret. Cetatea au fost urzită de romani, cuprinsă și surupată de barbari, restaurată de Ștefan cel Mare și mai în urmă delăsată. Nu de mult materialul ei fu mai ales întrebuințat la zidirea curței din Ghidinți. Cuvântul *dava* în limba dacică însemnează *cetate*, *polis*, *bourg*, care cuvânt și modernii adaog la numile polițiilor Constantinopoli, Petersburg, Romidava (cetatea romanilor) (*Gh. A.*).

¹ *Bârladul* era pe la începutul veacului al XII-lea o politie mare și impoporată, zidită lângă ruinele unei cetăți daciene, a căria urme și astăzi se văd în partea de amiază a politiei. În acea epohă bărlădenii se ocupau mai cu samă cu piraterie (hoție) pe malul Dunării și a Mării Negre. Bărlădenii aveau o flotilă cu care se înainteau pân' la gura râului Nipru, unde au luat cu asalt și au prădat Leșă, renumită politie de comerț, depozitară de manufacture grecești și italiene. Bărlădenii erau de nație beseni sau besarabieni (*Ch. A.*).

și cuvinte înduioșite, ce în românește li adresa către hoți. *Caliman*, carele ca un leu luptându-să cu mâna sa au omorât câțiva din pirați, însuși fiind lovit de mai multe lănci, căzu în urmă peste trupurile armașilor și a curtenilor, între carii numai *Branda* fu păstrată în viață.

Din cătimea odoarelor, a stofelor și altor obiecte prețioase care formau averea *Brandei*, pirații, giudecând că au prădat un vas de comerț al genevezilor, ce neguțau pe atunci în aceste țări, se fericeau de prada lor, fără a ști încă ce obiect mai prețios decât acele odoare au căpătat în persoana fiicei lui *Susman*, a căria plângere și durere pentru omul ce combatând s-au răpus nu li lăsa vro îndoială a crede că ea era fiica crezutului neguțitor. Spre a avea învoire și apărare de a exercita meșterea lor, bărlădenii erau datori a da lui *Haroboe* zeciuiala din toate lucrurile și persoanele prădate și răpitate. Pentru asemenea scop se aflau între dânșii doi tatarii bătrâni, ai lui credincioși, însărcinați a controla acest venit hoțesc și a trage partea convenită domnului lor. După ce au adunat dară toate obiectele din vas scăpate, căruia-i dederă mai în urmă foc, batrânii au ales porțiunea cea mai bună, între care figura sclava, a căria frumuseță și delicateță de toți fu declarată ca tributul cel mai vrednic chiar însuși hanului oardei de aur, care tribut îl și trimisă la rezidența lui *Haroboe*. În ceata tatarinilor se afla și un june român, anume *Gramen*, carile, atât din simpatia naționalității, cât și din nepractica meșteriei infame, nu luasă parte activă la atacul ce se făcu vasfrânșilor, deși prin oarecare demonstrațiuni se nevoia a nu da tatarilor prepus de compătimirea sa. De frumusețele cele rare ale *Brandei*, de plânsul ei cel pătrunzător și de cuvintele cele înduioșit rostite în limba română, inima lui *Gramen* fu electrizată de un simțimânt duios, dar totodată și învitată de urgie asupra barbarilor, încât în câteva rânduri, uitându-și pozițiunea și neputința sa, umbla cu spata în mână să se arunce întru apărarea ei; înfrânându-și însă pornirea sa vătămătoare, au amânat la altă ocaziune mai favorabilă cercarea de a mântui pe acea neferice jună gemândă acum în sclăvie.

Îndată ce hoții cu prețioasa lor pradă se retraseră la apropiata cetățuie *Ghertină*, spre a serba infama lor învingere, *Gramen*, cu favorul umbrelor nopții, se înturnă la locul luptei, inde zăceau corpurile românilor stânși întru apărarea doamnei lor. Între aceștia au cunoscut pe șeful lor, ce și el l-au fost crezut părintele junei și a cărui bravură întru apărarea ei foarte au fost admirată. Cercetându-l mai de aproape, au aflat în el încă semne de viață, căci, deși lovit de mai multe săgeți și lănci ce amețit îl oborăsă la pământ, peptul lui era apărat de zale, ce le purta sub vestimântul cu care după vasfrângere se învălisă. Perderea mulțimei sângelui i-ar fi precum viața dacă ar fi întârziat ajutorul. Junele, trezindu-l din acea amețală, îi

înfășură ranele, îl rădică pe calul său și pe încet se depărtă cu dânsul prin căi ascunse, transportându-l la un cotun în mezul pădurei, unde petrecea o femeie a lui cunoscută, anume Reveca, carea plângea în acea singurătate pe fiii răpiți în sclăvie și de care ea numai prin bătrâneța ei au fost scăpată, pe când bărbatul său Humă, casnic credincios a lui Negrilă, petrecea cu acesta în cetățuia Romidava. În îngrijirea acestei femei fu încredințat Caliman, carile, parte din mulțimea sângelui pierdut, parte din ostineala călătoriei, simțindu-se aproape de oara lui de pe urmă, rugă pe marinimosul său mântuitor a se îngriji de nepoata sa, a-i ușura soarta sclăviei și a cerca ca să o scape de păgâni, spre a o conduce la Maramureș, în sânul familiei, a căria mulțămîta va covârși toată așteptarea. Aceste cereri murindul Caliman prin giurămînt au îndatorit pe Gramen a le realiza, chiar cu pericolul vieții sale, cu atâta mai mult că pre lângă simțimîntul patriotic și nobil de a mîntui o jună din sclăvie, scînteia de amori ce i se aprinsese în inimă sporea în pericolul de care vedea împresurată pe acea ființă neferice. Plin de sfințenia îndatoririi și a împătımirei sale, Gramen au purces spre a cerca moduri de a o putea realiza, căci, pre lângă aceste, cruziile cu care împilătorii patriei sale tratau pe românii cari purtau giugul ovelitori de mult deșteptasă în nobila sa inimă un simțimînt de vendetă (răzbunare), care simțimînt în astă ocaziune s-au aleat cu acel al amorului, deseori producători de lucruri vrednice de mirare.

Pătımirea lui Caliman se părea agiunsă la capătul ei, încât Reveca, dorind a da oaspei o mîngăiere de pe urmă, chemă pe Coma, un săhastru cuvios petrecători în acele prejmete și carile în tot timpul încălcării barbarilor în ascuns răspânda și alimenta între români învățăturile sfintei Evanghelii, pentru că ii nu cutezau a practica în public cultul religios, ce prin vizunii adunându-să, preoții plineau leturghii sfinte și îndemnau pe popor a suferi în răbdare pîn' la apropieta lor mîntuire prin un bărbat carile, cu lucrări minunate, va restatornici în patrie drepturile strămoșești. Acestui săhastru Caliman mărturisii numele său și soarta și îl congioră a încunoștiința pe Dragoș despre evenimentul și despre sclăvia Brandei.

Mîngăierea spirituală și oarecare mursală stoarsă din ierburi minunate, a căroră putere era săhastrului cunoscută, produsă deodată în starea sănătății lui Caliman o prefacere neașteptată și peste puține zile, cu trecerea pericolului, se înturnă în el treptat simțurile și vîrtutea. După aceea, sporindu-i sănătatea, afară de lîngezimea picioarelor suferinde din străpungerea lăncilor, el înduplecă pe săhastru a călători la Maramureș, spre a încunoștiința pe Dragoș și pe Bogdan despre astă tragică tîmplare și a combina cu dînșii modul scăpării Brandei, mai nainte de a fi ea condusă în Cumania Mare.

Dragoș însă și fiul său, neștiutori de o asemenea tristă catastrofă, făceau pregătiri pompoase pentru neîntârzieta sosire a Brandei și pentru nunta domnească, căci așteptându-să venirea ei prin țara Transilvaniei, un cortej strălucit mersăse pîn' la margine întrun împinarea ei. Dar departe de bucuria familiei și de fericirea ce o aștepta la curtea socrului ei, fiica domnitorului Susman, căzută în sclăvia tatarilor, se apropia de Romidava. Toate manierele respectuoase ale acestor răpitori, țintitoare a o împlânzi, mai mult oțărău inima cea delicată a vergurei.

Haroboe, capul tatarilor, nu era numai păgân, ce la stat și fizionomie monstru înfricoșat din vița calmucilor, mai nalt decât oricare dintre ai săi, el era în vârsta vîrtutei. În o față lată și brună, două sprinceni îmbinate se înarceau preste niște ochi rotunzi, între carii nasul turtit cu nări late era din ambele părți mărginit de niște musteți care, întrunindu-să cu barba și zulufii capului, înformau o coamă de fiară sălbatică. Aceste și coiful, răpit de la unul din cei mai faimoși cavaleri germani, pe care-l ucise el după o luptă singuratică și drept semn al triumfului său giurasă a-l purta cât va trăi, și preste care coif, dupre modul cavaleresc, se înălțau două aripi ce aveau formă de coarne, îl asămănau cu fiara sălbatică numită bourul, de care erau pe atunci împoporați munții Daciei. De aceea românii, pentru sălbătăcia lui asămănându-l cu astă fiară, l-au fost denumit *Bourul* tatar.

Când Branda, strălucindă de frumusețe și cu aer maiestos, se adusă înaintea lui Haroboe, acesta se simți cuprins de un simțimînd necunoscut pînă atunce, pentru că deodată-i răsări în aducerea aminte prezicerea care în junețile sale-i făcu o magă cumană, „că amoriul unei frumoase sclave creștine, prin mari greutăți și eveniminte vrednice de mirare, îl va conduce și-l va înălța pe tronul Cumaniei Mari”. Înfașosarea Brandei, cu frumuseța ei fermecătoare și condițiunea ei de sclavă creștină, dișteptă într-însul menirea strălucitului său viitor și-l făcu a crede aproape realizarea fatalismului¹, în care pînă atunce s-au fost încrezut. În asemenea idee cearcă a împlânzi manierele sale cele sălbatică și prin toate modurile se nevoia a câștiga amoriul acestei sclave. Ascunderea numelui ei și rugămintea de a fi răscumpărată, oțărărea ei pentru asemenea propunere, întăreau pe Haroboe în prezicerea magăi cum că prin greutăți va agiunge la fericirele lui, încât ziua triumfului său avea să fie ziua martirului Brandei, și această criză fatală se apropia, căci barbarul nu înceta a-i profora cu titlul de unică soție și corona asupra Cumaniei Mari.

¹ *Fatul* la națiile antice, precum astăzi la turci, se numea soarta neurnită a omului rînduită din nașterea sa și de care în niciun mod nu putea scapa; cii ce se încred în asemenea se zic *fataliști* (Gh. A.).